

УДК 341.231.14-043.86(100)(091)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-8>

Матрос Ольга Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
oljmatros@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6541-1941

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ОСОБИ

Вступ. У статті досліджуються історичні етапи становлення та розвитку системи міжнародного захисту соціально-політичних прав людини. Розглядаються ключові міжнародні документи, що стали основою для формування сучасних механізмів захисту прав людини.

Особлива увага приділяється аналізу впливу історичних подій, зокрема світових воєн та глобальних суспільно-політичних змін, на еволюцію міжнародних стандартів у сфері прав людини. Досліджуються також особливості функціонування регіональних систем захисту прав людини, як-от Європейська конвенція з прав людини та практика Європейського суду з прав людини.

У статті підкреслюється значення міжнародного співробітництва та діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН, у забезпеченні ефективного захисту соціально-політичних прав особи на сучасному етапі розвитку людства.

Метою дослідження є комплексний аналіз історичних аспектів розвитку системи міжнародного захисту соціально-політичних прав людини, зокрема, виявлення ключових етапів становлення та розвитку системи міжнародного захисту прав людини та аналіз впливу історичних подій на формування сучасних міжнародних стандартів, що стосуються соціальних і політичних прав людини. **Методологія.** Дослідження ґрунтується на комплексному аналізі історичних джерел, міжнародних договорів, документів міжнародних організацій та наукової літератури з питань міжнародного права, історії держави і права та прав людини. Завдяки використанню методів аналізу, синтезу та узагальнення нормативно-правових актів і документів міжнародного значення, що дало можливість вивчити еволюцію системи міжнародного захисту соціально-політичних прав людини в хронологічній послідовності, а також дослідити взаємозв'язок між різними елементами системи міжнародного захисту прав людини. **Висновки.** Проаналізовано ефективність механізмів міжнародного захисту соціально-політичних прав людини та визначення шляхів їх удосконалення та формулювання обґрунтованих висновків і рекомендацій щодо підвищення ефективності міжнародного захисту соціально-політичних прав людини в умовах сучасних викликів. Установлено, що отримані результати дослідження сприятимуть підвищенню рівня захисту соціально-політичних прав людини, зміцненню міжнародного співробітництва в цій сфері та утвердженню принципів демократії, справедливості та верховенства права у світі.

Ключові слова: міжнародне право, історичні аспекти, права людини, свобода, міжнародні гарантії, міжнародна співпраця, соціальний захист, концепції права, політичний конфлікт, статут ООН.

Matros Olha

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

HISTORICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF INTERNATIONAL PROTECTION OF SOCIAL AND POLITICAL RIGHTS OF THE PERSON

Introduction. The article examines the historical stages of the formation and development of the system of international protection of socio-political human rights. The key international documents that have become the basis for the formation of modern mechanisms for the protection of human rights are considered.

Particular attention is paid to the analysis of the impact of historical events, in particular world wars and global socio-political changes, on the evolution of international standards in the field of human rights. The peculiarities of the functioning of regional systems for the protection of human rights, such as the European Convention on Human Rights and the practice of the European Court of Human Rights, are also studied.

The article emphasizes the importance of international cooperation and the activities of international organizations, in particular the UN, in ensuring the effective protection of the socio-political rights of the individual at the present stage of human development.

The **purpose** of the study is a comprehensive analysis of the historical aspects of the development of the system of international protection of socio-political human rights, in particular, identifying the key stages of the formation and development of the system of international protection of human rights and analyzing the impact of historical events on the formation of modern international standards relating to social and political human rights. The study is based on a comprehensive analysis of historical sources, international treaties, documents of international organizations and scientific literature on international law, history of state and law and human rights. Thanks to the use of methods of analysis, synthesis and generalization of regulatory legal acts and documents of international significance, which made it possible to study the evolution of the system of international protection of socio-political human rights in chronological sequence, as well as to study the relationship between various elements of the system of international protection of human rights. The effectiveness of existing mechanisms for the international protection of socio-political human rights was analyzed and ways of their improvement were identified and substantiated conclusions and recommendations were formulated to increase the effectiveness of the international protection of socio-political human rights in the face of modern challenges. It was established that

the results of the study will contribute to increasing the level of protection of socio-political human rights, strengthening international cooperation in this area and establishing the principles of democracy, justice and the rule of law in the world.

Key words: *international law, historical aspects, human rights, freedom, international guarantees, international cooperation, social protection, concepts of law, political conflict, UN Charter.*

Вступ. Історичні аспекти розвитку системи міжнародного захисту соціально-політичних прав особи є надзвичайно важливими для розуміння сучасних механізмів забезпечення прав людини. Адже права людини є невід'ємним атрибутом людської гідності та необхідною умовою для вільного розвитку особистості. У контексті глобалізації, політичних конфліктів, воєнних дій та порушень прав людини дослідження еволюції міжнародних стандартів захисту прав особи дає змогу оцінити ефективність механізмів і виявити можливі шляхи їх удосконалення.

Протягом цього часу сформувалася складна система міжнародних договорів, інституцій та механізмів, спрямованих на забезпечення поваги до прав людини в усьому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження історії розвитку системи міжнародного захисту соціальних, політичних прав особи привертає увагу багатьох науковців, правознавців та експертів міжнародних організацій і світової спільноти. У контексті України питання захисту прав та свобод людини на основі міжнародного законодавства стало актуальним на тлі сучасних викликів, як-от воєнні конфлікти, міграційні кризи, пандемії, кіберзагрози тощо.

Сучасний дослідник права І.Шуміло досліджує міжнародну систему захисту прав людини, зокрема акцентує увагу на виникненні концепції прав людини та історія їх розвитку, а також дослідник О.Войтенко, який є автором-упорядником мультимедійного навчально-методичного посібника «Де починаються права людини: уроки історії і сучасні підходи», що містить науково апробовані матеріали щодо історичних передумов та сучасного стану дотримання прав людини.

Науковець О.Онишко в навчальному посібнику «Міжнародний захист прав людини» окреслює питання становлення та розвитку міжнародного захисту прав людини.

Колектив авторів М.Кельман, А.Токарська, Л.Ярмол, С.Цебенко та А.Дутко є співавторами колективної монографії «Сучасні механізми захисту прав людини», у якій розкрито загальнотеоретичні, міжнародні та окремі галузеві аспекти механізмів захисту прав людини.

Ці науковці зробили значний внесок у дослідження історичних аспектів становлення та розвитку системи міжнародного захисту соціально-політичних прав особи. Незважаючи на наявні дослідження із цієї проблематики, варто зауважити, що сучасні виклики, зокрема воєнні конфлікти, міграційні процеси потребують постійного перегляду. Тому ця проблематика потребує постійного дослідження та аналізу.

Мета статті – дослідити історичні аспекти становлення та розвитку системи міжнародного захисту соціально-політичних прав особи, визначити клю-

чові етапи її формування, проаналізувати міжнародні документи й механізми, що сприяли утвердженню цих прав, а також оцінити їх вплив на сучасний правозахисний процес.

Виклад основного матеріалу. Права людини є фундаментальними та невід'ємними для кожної особистості, незалежно від її раси, статі, мови, релігії, політичних переконань чи іншого статусу. Історія боротьби за визнання та захист цих прав налічує тисячоліття, проте сучасна система міжнародного захисту прав людини почала формуватися лише у ХХ столітті.

Система міжнародного захисту соціально-політичних прав особи формувалася впродовж століть у відповідь на потребу забезпечення прав людини на глобальному рівні. Вона зазнала еволюції від ідей природного права в античні часи до сучасних міжнародних конвенцій і договорів. Адже сучасний світ дедалі більше занурюється в цифрову реальність, що створює нові виклики для захисту прав людини. Онлайн-простір став важливою платформою для самовираження, доступу до інформації та комунікації, однак водночас виникають загрози свободі слова, праву на приватність і рівності користувачів.

Життя людини, її честь, гідність ігнорувалися й порушувалися протягом усієї історії. Ця картина принципово не змінилася й сьогодні. Проте ідея застосування норм, єдиних для всіх людей, без будь-якої дискримінації народилася багато століть тому. Принцип рівності давно прийнятий як еталон для здійснення політичних прав. І все ж таки до сьогодення знаходиться виправдання тому, що називається дискримінацією, зокрема жінок (сексизм), людей з іншим кольором шкіри (расизм). Принцип рівності всіх членів людської спільноти, як і багато інших основних принципів, які становлять права людини, притаманний кожній культурі й цивілізації, релігії і філософській традиції.

Права людини, які закріплені в чинних міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства. Пошук універсальної моделі взаємовідносин індивіда та влади тривав тисячоліттями, ідеї демократії, прав людини й принципу громадянства виникли в V–VI століттях до н. е. в стародавніх грецьких полісах. Загалом, перші концепції прав людини з'явилися ще в античні часи. У працях філософів Давньої Греції та Риму (Сократ, Платон, Цицерон) простежуються ідеї природних прав і рівності перед законом. Мислителі того часу (Платон, Протагор, Сократ, Арістотель, Перикл) уперше відзначили тісну взаємодію прав людини та панування закону в суспільстві й визначили напрями та форми розвитку державності на шляху до свободи й гуманізму [9; 10].

Значний внесок у розвиток прав людини зробило християнство, яке заклало принципи людської гідності та рівноправності. Середньовічна Європа бачила появу перших правових документів, що закладали основи прав і свобод:

- *Велика хартія вольностей* (1215) в Англії обмежила владу монарха й закріпила певні права для вільних громадян.

- *Акт про права* (1689) визначив права підданих у Британії та став узірцем для подальших правових документів.

- *Декларація незалежності США* (1776) та *Декларація прав людини і громадянина* (1789) у Франції проголосили принципи свободи, рівності та братерства.

У XIX столітті почалася активна боротьба за соціально-політичні права, що знайшло відображення в скасуванні рабства (Конвенція про скасування рабства, 1926), а також у появі перших міжнародних трудових норм (створення Міжнародної організації праці в 1919 році).

Після Другої світової війни світ побачив створення основних міжнародних механізмів захисту прав людини:

- *Статут ООН* (1945) містив положення про захист прав людини [8].

- *Загальна декларація прав людини* (1948) стала першим універсальним документом, що визначав основні права особи [2].

- *Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод* (1950) [3] запровадила систему регіонального контролю за дотриманням прав, зокрема, право на життя, заборона катувань, заборона рабства та примусової праці, право на свободу й особисту недоторканність, право на справедливий суд, право на повагу до приватного й сімейного життя, свобода думки, совісті та віросповідання. Конвенція містить перелік основних прав і свобод, які держави-учасники зобов'язані поважати та гарантувати кожній людині, що перебуває під їхньою юрисдикцією.

Перші спроби міжнародного регулювання питань прав людини хоч і сягають давнини, однак початок формування сучасної системи міжнародного захисту прав людини пов'язаний із затвердженням Загальної декларації прав людини в 1948 році. Вона підкреслила, що кожна людина має право на життя, свободу, особисту недоторканність, рівність перед законом, презумпцію невинуватості, свободу пересування, свободу думки, совісті та релігії, право на працю, освіту, відпочинок та інші соціально-економічні права [3].

Згідно з Конституцією України [4], соціальними правами людини є: право на соціальний захист, право на житло, на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, що пояснює чітку побудову національного законодавства на європейських стандартах та принципах.

Як зазначає дослідник В. Васецький, «Міжнародно-правові гарантії зумовлені міжнародними

договорами, обов'язковими для України. Так, відповідно до Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини держава повинна не лише мати законодавство, яке найповніше забезпечує дотримання конвенційних прав та свобод, а й вживати всіх необхідних заходів для того, щоб воно реально діяло. Водночас принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина, конституційні норми, в яких визначено повноваження відповідних органів державної влади щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина, а також їх відповідальність, формують конституційні гарантії» [1].

Загальна декларація прав людини стала відправною точкою для розвитку системи міжнародного захисту прав людини. На її основі розроблено та ухвалено низку міжнародних договорів, які деталізують та конкретизують положення Декларації.

Так, на сучасному етапі система міжнародного захисту соціально-політичних прав особи містить численні конвенції та угоди, серед яких *Міжнародні пакти про громадянські й політичні права та економічні, соціальні й культурні права* (1966) [6; 7]. Обидва пакти є важливими інструментами захисту прав людини у світі. Вони встановлюють стандарти, яких повинні дотримуватися держави-учасники, та сприяють створенню більш справедливого й гуманного суспільства, а також діяльність таких організацій, як ООН, Рада Європи, Європейський суд з прав людини та інші.

Крім універсальних договорів, важливу роль у захисті прав людини відіграють регіональні системи:

- Європейська конвенція з прав людини (1950 року);

- Американська конвенція з прав людини (1969 року);

- Африканська хартія прав людини і народів (1981 року).

Ці конвенції передбачають створення спеціальних судових органів (Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Африканський суд з прав людини), які розглядають скарги на порушення прав людини та ухвалюють рішення, обов'язкові для виконання державами-учасниками.

Водночас система стикається з новими викликами: порушення прав у зонах конфліктів, проблеми біженців, авторитарні режими та кібербезпека. Важливу роль відіграє взаємодія держав та міжнародних організацій у забезпеченні дотримання соціально-політичних прав людини. Важливим напрямом розвитку системи міжнародного захисту прав людини є також удосконалення механізмів контролю за виконанням міжнародних договорів, підвищення ефективності діяльності міжнародних судових органів та інших правозахисних інституцій. Тому що свобода слова є одним із ключових прав людини, закріпленим у міжнародних правових актах, як-от Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські й політичні права. В онлайн-просторі це право реалізується через соціальні мережі, блоги, форуми та інші платформи.

Однак є численні виклики: цензура, блокування контенту, поширення дезінформації. Для захисту свободи слова використовують такі механізми:

- юридичне регулювання на міжнародному та національному рівнях (наприклад, Європейська конвенція з прав людини);
- алгоритмічні механізми модерації контенту, які повинні забезпечувати баланс між свободою вираження та боротьбою зі шкідливими матеріалами;
- незалежні організації та спільноти (наприклад, Electronic Frontier Foundation), які обстоюють цифрові права.

Право на приватність стало особливо актуальним у зв'язку з масовим збором даних користувачів, стеженням та кіберзагрозами. До основних механізмів захисту приватності належать:

- **законодавчі акти**, як-от Загальний регламент ЄС про захист даних (GDPR) та Закон США про конфіденційність онлайн-споживачів;
- **технологічні рішення**, включно із шифруванням даних, VPN, анонімними браузерами (Tor);
- **політики конфіденційності**, які зобов'язують компанії відкрито розкривати, як вони використовують персональні дані.

Цифрова дискримінація може проявлятися у вигляді обмеженого доступу до технологій, алго-

ритмічних упереджень і нерівного ставлення до користувачів.

Висновки. Отже, історичний розвиток міжнародного захисту соціально-політичних прав особи пройшов довгий шлях від філософських ідей до створення ефективних міжнародних механізмів. Система продовжує розвиватися, пристосовуючись до нових глобальних викликів, що робить її ключовим елементом міжнародного правопорядку.

Перспективи подальших досліджень. Тема дослідження не є вичерпною, тому подальші дослідження можуть зосередитися на порівнянні підходів до захисту соціально-політичних прав особи в різних регіонах світу. Наприклад, можна дослідити особливості європейської, американської, африканської та азійської систем захисту прав людини. Перспективним напрямом є аналіз змін у міжнародній системі захисту соціально-політичних прав особи під впливом сучасних викликів, як-от воєнні конфлікти, міграційні кризи, пандемії, кіберзагрози тощо. З огляду на швидкий розвиток цифрових технологій, необхідним є подальше дослідження механізмів захисту прав людини в онлайн-просторі, зокрема свободи слова, права на приватність та захисту від цифрової дискримінації.

Список літератури:

1. Васецький В.Ю. Суттєві соціально-політичні події як витоків змін у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 35–39. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/704> (дата звернення: 19.02.2025).
2. Загальна декларація прав людини / за ред. О. Кушніренко, Т. Слінько. Права і свободи людини та громадянина. Харків : Факт, 2011. С. 440.
3. Європейська конвенція з прав людини від 4.11.1950. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.02.2025).
4. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.02.2025).
5. Конвенція про захист прав і свобод людини (ETS No.5) із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11. Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. Київ : Парламентське вид-во, 2000. 656 с.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 1966 року № 995_043. Ратифікований Україною від 19.10.1973 р., № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 19.02.2025).
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 1966 року № 995_042. Ратифікований Україною від 19.10.1973 р., № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 19.02.2025).
8. Статут Організації Об'єднаних Націй. Київ : Департамент громадської інформації ООН, 2008. URL: <https://surl.li/hposqe> (дата звернення: 19.02.2025).
9. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 168 с.
10. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с.

References:

1. Vasetskyi, V. Yu. (2021). Suttievi sotsialno-politychni podii yak vytyky zmin u sferi zabezpechennia prav i svobod liudyny [Significant socio-political events as sources of changes in the sphere of ensuring human rights and freedoms]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 35–39 [in Ukrainian].
2. Kushnirenko, O. & Slinko, T. (2011). *Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]*. Kharkiv: Fakt [in Ukrainian].
3. Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny [European Convention on Human Rights] vid 4.11.1950 r. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
5. Konventsiiia pro zakhyst prav i svobod liudyny iz popravkamy, vnesenymy vidpovidno do polozhen Protokolu № 11

[Convention for the Protection of Human Rights and Freedoms, as amended by Protocol No. 11]. *Zbirka dohovoriv Rady Yevropy – Collection of Council of Europe treaties*. Kyiv : Parlamentske vyd-vo, 2020, 656 [in Ukrainian].

6. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights] vid 1966 r. № 995_043. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 [in Ukrainian].

7. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights] vid 1966 r. № 995_042. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text [in Ukrainian].

8. Statut Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii [Charter of the United Nations]. (2008). Kyiv: Departament hromadskoi informatsii OON. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://surl.li/hposqe> [in Ukrainian].

9. Shumilo, I. A. (2018). *Mizhnarodna systema zakhystu prav liudyny [The international system of human rights protection]*. Kyiv : FOP Holembovska O.O. [in Ukrainian].

10. Onyshko, O. B. (2022). *Mizhnarodnyi zakhyst prav liudyny [International protection of human rights]*. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].